

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΑ

Τοῦ Ν. Σωτηράκη

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ οἰκονομικὴ καὶ γενικώτερα ἡ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη κάθε χώρας προσδιορίζεται ἀπὸ τρεῖς ἀλληλένδετους τομεῖς παραγωγικῆς δραστηριότητος: τὸν πρωτογενῆ (γεωργία), τὸν δευτερογενῆ (βιομηχανία) καὶ τὸν τριτογενῆ (κοινωνικὴς ὑπηρεσίαι). Τὸ ποσοστὸ ἀπασχόλησης τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτῶν τομεῖς καθορίζει καὶ τὸ βαθμὸ τῆς οἰκονομικῆς καὶ σινεπῶς τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης στὴν κάθε χώρα.

Παράδειγμα: κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνα μας ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ἦταν κατὰ τὰ 800)ο γεωργικὸς. Σήμερα, μόνον τὸ 330)ο ἀσχολοῦνται σὲ μίαν ἐκβιομηχανισμένη γεωργία, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο εἶναι μοιρασμένο, περίπου ἕξ ἴσου, στὸ δευτερογενῆ καὶ τὸν τριτογενῆ τομέα. Ἀνάλογη εἶναι ἡ κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ καὶ στὶς ἄλλες ἀναπτυγμένες εὐρωπαϊκὰς χώρας. Στὶς Η.Π.Α. μόνον τὸ 180)ο τοῦ πληθυσμοῦ ἀνήκει στὸν πρωτογενῆ παραγωγικὸν τομέα, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐμποδίζει μίαν πρωτογενῆ ἐκβιομηχανισμένη γεωργικὴ παραγωγή πὺν θὰ μποροῦσε ἀνετα νὰ θρέψει διπλάσιον πληθυσμὸν σ' ὁλόκληρην τὴν χώραν.

Γιὰ νὰ φανεῖ ὁ βαθμὸς τῆς καθυστέρησης τῆς χώρας μας σὲ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, ἀρκοῦν οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοί, στρογγυλεμένοι.

Πρωτογενῆς τομέας:	58 0)ο
Δευτερογενῆς:	24 0)ο
Τριτογενῆς:	18 0)ο

Τὰ ποσοστὰ αὐτὰ θέτουν ὄροσημα στὸ δρόμον πὺν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε γιὰ νὰ φθάσουμε τὶς ἀναπτυγμένες χώρας πὺν, βέβαια, στὸ μεταξὺ δὲν θὰ μᾶς περιμένουν. Ἐτσι ἀνήκομε στὶς λεγόμενες ὑποανάπτυκτες χώρας, καὶ, χώρα ὑποανάπτυκτη σημαίνει χώρα ὑποδίδακτη.

Στὴ διαδικασία τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης μπαίνει σὰν βασικὸς συντελεστής ἡ παιδεία σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα πὺν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσει. Ἡ παιδεία δίνει τὴν ἐπιτάχυνση στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἀναπροσαρμόζοντας συνεχῶς καὶ τὸ περιεχόμενο καὶ τὶς μορφές τῆς, γιὰ νὰ διατηρεῖ σὰν δημιουργικὴ δύναμη τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς.

2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Κατὰ τὸ 17ο καὶ 18ο αἰῶνα ἡ παιδεία ἀντλοῦσε τὰ ἰδανικά τῆς ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ γραμματεία. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἀρχισαν νὰ κατασκευάζουν ὑπολογιστικὰς μηχανές, πρὶν ἀκόμα ὁλοκληρωθῶν οἱ ἀπλὲς ἀριθμητικὰς θεωρίαι. Ἡ ἀναπτυσσομένη οἰκονομικὴ ζωὴ πὺν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὸ βιοτέχνη ἀνύψωσε τὸ κῦρος του σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος.

Τὸ ἀνέβασμα τῆς τεχνικῆς ἐξακολούθησε φυσιολογικὸν κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα γιὰ νὰ ἀνέβει τελικὰ στὴν στάθμη τῆς ἐπιστήμης, μὲ τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς ἐννοίας πὺν δίνομε σήμερα στὴ λέξη.

Ἡ ἐπιστήμη λοιπὸν εἶναι γέννημα τῆς τεχνικῆς.

Ὡστόσο αὐτὴν ἐκπαίδευση ἐξακολουθοῦσε νὰ κυριαρχεῖ ὁ ἑλληνολατινικὸς οὐμανισμὸς τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἐπιστημονικὰ μαθήματα, ὅπως τὰ μαθηματικὰ, τὰ φυσιογνωστικὰ καὶ ἡ φυσικὴ μπηκαν στὰ προγράμματα κατὰ τρόπο ἀνεκτικὸν, σὰν πτωχοὶ συγγενεῖς καὶ, πολὺ συχνὰ, ἕστερα ἀπὸ ἔντονες ἀντιδράσεις. Ἡ τεχνικὴ ὅμως ἔμεινε πάντα ἔξω ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἐκπαίδευση.

Ἀξίζει στὸ σημεῖο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐμβαθύνουμε κάπως στὰ πράγματα.

3. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΤΕΧΝΙΚΗ — ΠΑΙΔΕΙΑ

Στὰ χρόνια μας, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἐποχῇ, ἡ φυσιολογικὴ ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας σὲ κάθε χώρα συντελεῖται σὲ διαλεκτικὴ ἀλληλοδιδασκαλία καὶ ἀλληλοεξάρτηση μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς. Παράλληλα ὅμως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ ἀναπτύσσονται σὲ μίαν ἰδιαίτηρη διαλεκτικὴ συμβίωση: ἡ ἐπιστήμη, χωρὶς τὴν τεχνικὴν, δὲν θὰχε οὔτε πρῶτες ἕλες, οὔτε ἐπιστημονικὰ ὄργανα, οὔτε πηγὲς ἐνέργειας γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ, ἐνῶ παράλληλα ἡ τεχνικὴ, χωρὶς τὴν ἐπιστήμη, θὰ κατανοῦσε ἕνας στεῖρος καὶ ἄγονος ἐμπειρισμὸς (PAUL LANGEVIN). Πρέπει ἀκόμα νὰ προσεξομε ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ διαδικασία ἀνάπτυξης συντελεῖται μὲ ρυθμοὺς διαρκῶς ἐπιταχυνομένους, ἐνῶ παράλληλα τὰ ποσοστὰ ἀπασχόλησης στὸν τρεῖς βασικοὺς παραγωγικοὺς τομεῖς, ἀλλοιώνονται μὲ προοδευτικὴ αὔξηση τοῦ δευτερογενοῦς εἰς βάρος τοῦ πρωτογενοῦς καὶ τοῦ τριτογενοῦς εἰς βάρος καὶ τῶν δύο. Οἱ ρυθμοὶ αὐτοὶ τῆς ἀνάπτυξης, ἐνῶ στὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα δὲν ἐπηρέαζαν σοβαρὰ τὸν τρόπο ζωῆς, ἐπὶ μίαν καὶ δύο γενεάς, στὰ χρόνια μας ἔχουν κίολας προκαλέσει ριζικὰς ἀλλαγὰς σὲ μίαν καὶ μόνην γενεάν — τὴν γενεάν μας. Ἀλοῦμόν μας ἂν δὲν συλλάβουμε σωστὰ τὸ νόημα τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν καὶ ἂν δὲν προσαρμόσομε τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς μας καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ θεσμὸ τῆς παιδείας στὰ πειστικὰ αἰτήματα τῆς ζωντανῆς πραγματικότητος πὺν μᾶς περιβάλει καὶ μᾶς κυβερνᾶ, ἀντὶ ἐμεῖς νὰ τὴν κυβερνοῦμε.

Γιὰ νὰ φθάσουμε σὲ βαθμὸ συναγωνιστικὸν τὶς ἀναπτυγμένες χώρας δὲν θὰ χρειασθεῖ νὰ περᾶσομε ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τοὺς ἐνδιάμεσους σταθμοὺς τῆς δικῆς τῆς ἀνάπτυξης. Εὐτυχῶς. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ μποροῦν νὰ κατακτηθῶν καὶ μέσα σὲ μίαν γενεάν. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀρχίσομε ἀπὸ τὴν παιδείαν καὶ οἱ οἰωνοὶ σήμερα εἶναι καλοὶ. Στὴν οἰκοδό-

μηση της οι αρχιτέκτονες βοηθούμενοι από παιδαγωγούς, κοινωνιολόγους και υγειονολόγους καλούνται να δώσουν τα κατάλληλα διδακτήρια.

Σάν εκπαιδευτικός, θά προσπαθήσω να δώσω μερικές γενικές γραμμές, για τα ούμανιστικά ιδανικά που καλείται να στεγάσει και να καλλιεργήσει μα έκσυγχρονισμένη ελληνική παιδεία. Αυτό, πιστεύω, ενδιαφέρει τον αρχιτέκτονα.

4. Η ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΣΤΟΝ ΑΤΟΜΙΚΟ ΑΙΩΝΑ. ΣΤΝΕΠΕΙΕΣ

Είδαμε πώς η ανάπτυξη της έπιστήμης και της τεχνικής εύννει και αυξάνει με έπιταχυνόμενους ρυθμούς τη βιομηχανική παραγωγή και το φυσιολογικό πέρασμα του πληθυσμού από τον πρωτογενή στο δευτερογενή και τριτογενή παραγωγικό τομέα. Στόν αιώνα που ζούμε, και μόνον το πέρασμα από τη θερμική στην ήλεκτρική ενέργεια έφερε μα χωρίς προηγούμενο επανάσταση στα διάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας σε όλους τους τομείς. Έπανάσταση συνοδευόμενη από βαθιές κοινωνικές αλλαγές και ανακατατάξεις με τραγικό αποκορύφωμα το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Και βρισκόμαστε σήμερα στο ξημέρωμα ενός καινούργιου ενεργειακού αιώνα — του ατομικού. Δεν χρειάζεται να έκταθούμε στη θεμελιώδη σημασία του έξηλεκτρισμού για την οικονομική ανάπτυξη. Μας άρκει να υπενθυμίσουμε ότι η ήλεκτρική ενέργεια έχει το μοναδικό προνόμιο να μεταφέρεται άκαριαία από τον τόπο της παραγωγής στον τόπο της κατανάλωσης και να μεταβάλλεται, επίσης άκαριαία, σε κινητική και θερμική ενέργεια. Πολύ σύντομα στην παραγωγή της θά χρησιμοποιηθί η άνεξάντλητη ατομική ενέργεια με αποτέλεσμα τον πλήρη έξηλεκτρισμό της παραγωγής και συνέπεια τον περιορισμό σε πολύ μικρά χρονικά όρια της άπασχόλησης του άνθρώπου στον πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα. Πολύ σύντομα, πριν καλά μας διαδεχθεί η επόμενη γενεά, ο τριτογενής τομέας θά έχει απορροφήσει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και ο άνθρωπος του τέλους του 20ού αιώνα θά εργάζεται ελάχιστες ώρες την ήμερα. Θα υπάρχουν τότε μεγάλα περιθώρια χρονικών άνέσεων για να τα άφιερώνουν οι εργαζόμενοι σε ομαδική και ατομική πνευματική και αισθητική καλλιέργεια, για να γίνονται όλο και περισσότεροι άνθρωποι. Τα όρια της υποχρεωτικής σχολικής ηλικίας θά έχουν κατ' ανάγκη επεκταθεί και η παιδεία θά άγκαλιάζει όλο και μεγαλύτερους μαθητικούς πληθυσμούς ανιηρώνοντας συνεχώς και το περιεχόμενό της ποιοτικά και ποσοτικά.

Πώς να χωρέσει λοιπόν ο κόσμος που μας έρχεται, που κρούει τις πόρτες μας — πώς να χωρέσει μέσα στους τοίχους του σχολείου — στρατώνα της εποχής μας; Πώς να συμβιβασθεί με τον παιδευτικό ούμανισμό του 19ου αιώνα που έπιζει κυριαρχικά τόσο στη δημοτική όσο και στη μέση εκπαίδευση των ήμερών μας, μόλις άνεχόμενος τα έπιστημονικά μαθήματα, σε κλίμακα πολύ περιορισμένη και κρατώντας σε άπόσταση την τεχνική, και πρό πάν-

των ό,τι σχετίζεται με τη μηχανή και τον τάχα ολέθριο για το «Πνεύμα» μηχανικό πολιτισμό; Έχω πολλές φορές προσέξει μελέτες αξιόλογων και καλόπιστων παιδαγωγών και διανοουμένων που φοβούνται την κακοποίηση και πάρα πέρα την δολοφονία του HOMO SAPIENS (του σαφούς άνθρώπου) από το μοντέρνο HOMO FABER παραγωγό βιομηχανικών άγαθών.

5. Ο ΟΤΜΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΗΣ

Η μηχανή, στη σύλληψη, την κατασκευή και τη χρήση της δεν είναι άπάνθρωπη. Άπεναντίας κλείνει μέσα στη λειτουργία της ένα ύψηλότερο ούμανισμό. Άν το εργαλείο είναι μια άπλη προέκταση και ενίσχυση του χεριού και κλείνει μέσα στη δομή και τη χρήση του την άνθρώπινη έμπειρία αίωνων, η μηχανή, από τη θεωρητική σύλληψη και σχεδίαση της διάρθρωσης και του λειτουργικού προορισμού της, ως τη διαδικασία της κατασκευής και της χρήσης της, άποτελεί το πιο τέλειο, το πιο ιδανικό δημιουργήμα συλλογικής προσπάθειας του άνθρώπου και κλείνει μέσα στις στροφές της τον ευγενέστερο ούμανισμό. Η μηχανή είναι το κατ' έξοχήν κοινωνικό δημιουργήμα προορισμένο να ίσηροσθήσει τον άνθρωπο χειριστή και να τον πλησιάσει στον άνθρωπο κατασκευαστή. Άς μη συγχέουμε λοιπόν τη μηχανή καθεαυτή σαν κοινωνικό δημιουργήμα με την εκμετάλλευσή της από τον άνθρωπο που άπαλλοτριώνοντάς την άπαλλοτριώνει τον ίδιο τον άνθρωπο δημιουργό της και χειριστή της.

Ο ούμανισμός όμως της μηχανής μένει άναπαλλοτριώτος. Και τον ούμανισμό της μηχανής που συμπικνώνει τις προσπάθειες αίωνων με τα έπιτεύγματα της έπιστήμης και της τεχνικής, έχουμε χρέος να τον κάνουμε παιδευτικό ιδανικό. Ένας άληθινός και ζωντανός σύγχρονος ούμανισμός διρείλει να είναι στο σύγχρονο κόσμο ό,τι ήταν ο άρχαίος ούμανισμός στον άρχαίο κόσμο. Ο άρχαίος όμως ούμανισμός περιδιάβαζε νοητικά και φιλοσοφούσε στις όχθες του Ίλισσου και του Τίβερη. Ο νέος ούμανισμός καβαλάει διαστημόπλοια και στρέφεται γύρω από τη γή με γωνιακή ταχύτητα κάποιον είκοσαπλάσια από την ταχύτητα περιστροφής της γής στον άξονά της και έτοιμάζει ταξίδια στη σελήνη και τους πλανήτες.

6. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΣΤΙΧΡΟΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ. ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΩΝΑ, ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΟΙΚΙΣΜΟ

Άσπτερα από την παραπάνω άνάλυση δεν νομίζω πώς μπορεί να υποστηριχθεί σοβαρά ότι πανάκεια της παιδείας μας πρέπει η μπορεί να εξακολουθήσει να είναι ο κλασικός ούμανισμός του 19ου αιώνα. Άς θυμηθούμε το στίχο του λατίνου ποιητή Τερέντιου: HOMO SUM: HUMANI NIMIS A ME ALIENUM PUTO. (Άνθρωπος είμαι: τίποτε το άνθρώπινο δεν μου είναι ξένο). Η έπιστήμη και η τεχνική και το ποίημά τους, η μηχανή, δεν είναι τάχα άνθρώπινα;

Στα σύγχρονα σχολικά προγράμματα των άναπτυγμένων χωρών άρχισαν κιόλας να μπαίνουν με τόλμη μαθήματα τεχνολογίας. Και δεν

πρέπει να κρύψουμε τη χαρά μας και την αισιοδοξία μας, όταν βλέπουμε στο νέο καταστατικό χάρτη της παιδείας μας που πρόσφατα ψηφίσθηκε από τη Βουλή, να καθιερώνεται το μάθημα πρακτικών γνώσεων των κυριοτέρων επαγγελμάτων.

Η ουσία και η δομή της σύγχρονης παιδείας καθορίζεται από τις ανάγκες και τις προοπτικές της σύγχρονης ζωής. Και χρειάζεται να κατανοηθεί σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο βάθος και έκταση η φυσιογνωμία της προγραμματισμένης λειτουργίας της για να δοθεί ή πρέπει να δοθεί και έκφραση στο διδακτήριο που θα την στεγάσει. Πιστεύω ότι η σχολική αρχιτεκτονική προσδιορίζεται από τα εκπαιδευτικά ιδανικά και τα προγράμματα σπουδών και εκφράζει όχι μόνο τους σκοπούς της παιδείας, αλλά και όλη εκείνη την ελαστικότητα τις προοπτικές και τα ξανοίγματα της προς το μέλλον.

Στο σύγχρονο και στο μελλοντικό σχολείο δεν θα «πηγαίνει» πια σαν επισκέπτης, αλλά θα ζει σ' αυτό όλη του την ημέρα. Το σχολείο - στρατώνας με τις γυμνές αίθουσες των 60 και των 80 μαθητών θα δώσει τη θέση του στο σχολικό οικισμό, συγκροτημένο από κτίσματα νοημένα στην κλίμακα των παιδών κατά ηλικία και φύλο, με αίθουσες διδασκαλίας για 25 ως 30 το πολύ μαθητές, με βιβλιοθήκες, εργαστήρια φυσικής και χημείας, σχεδιαστήρια και τεχνικά εργαστήρια, αίθουσες με σκινη θέατρου και εγκαταστάσεις κινηματογράφου για συγκεντρώσεις και για παραστάσεις, αίθουσες μηχανών, μαγειρεία και έσπιατόρια, τέλεια και άρτια εξοπλισμένα γυμναστήρια και όλους τους άλλους υγιεινούς και βοηθητικούς χώρους τους απαραίτητους στην ημερήσια σχολική ζωή και ακόμη κοιτώνες για τους έσωτερικούς μαθητές και κατοικίες για το διοικητικό και βοηθητικό προσωπικό. Και όλος αυτός ο σχολικός οικισμός σε κατάλληλο τοπίο πλαισιωμένο από πράσινο. Οι μαθητές και το διδακτικό προσωπικό θα μεταφέρονται με αυτοκίνητα σήμερα, με ελικόπτερα ίσως αύριο.

Τέτοιου είδους σχολικά συγκροτήματα αρχισαν κιάλας να κτίζονται και να λειτουργούν σε όλες τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες — και στους δυο κόσμους, ανατολικό και δυτικό. Περιγραφές και σχέδια μπορείτε να βρείτε σε ειδικά αρχιτεκτονικά βιβλία και περιοδικά. Με τη συγκρότηση και τη λειτουργία τους εξυπηρετούν ζωτικές παιδευτικές ανάγκες, και έχουν προορισμό να βοηθήσουν το κάθε παιδί και να το ευνώησουν στην εκδήλωση, την ομαλή καλλιέργεια και ανάπτυξη, και τελικά την αξιοποίησι κάθε δημιουργικής δυνατότητας που βρίσκεται δυνάμει μέσα στο άπλαστο νεφέλωμα της ψυχής του.

Τα μεταπολεμικά συγκεντρωτικά Σχολεία της Αγγλίας (COMPREHENSIVUS SCHOOLS) που συγκεντρώνουν καθένα μαθητικό πληθυσμό 1000 ως 1500 παιδιών, είναι προορισμένα να επιλέξουν και να διαπλάσουν υψηλής ποιότητας στελέχη για την επιστήμη και την τεχνική, για τα γράμματα και τις καλές τέχνες: από το θιρτουόζο βιολονίστα και τον προικισμένο λογοτέχνη, ως τον προσανατολισμένο με σιγου-

ρια επιστήμονα έρευνητή και τον επιδέξιο τεχνίτη. Ακόμη και για τα καθυστερημένα παιδιά λαμβάνεται σήμερα φροντισμένη παιδευτική πρόνοια, ώστε να γίνουν κι' αυτά χρήσιμα στην κοινωνία και να μη της είναι βάρος και ντροπή.

7. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ. ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ.

Επιθυμώ να τονίσω ειδικότερα την παιδευτική σημασία των χειροτεχνικών εργασιών και να επιμείνω στην ανάγκη της καθιέρωσής τους σαν υποχρεωτικού μαθήματος για όλα τα παιδιά, όλων των τάξεων του τρίχρονου Γυμνασίου. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ανάμεσα στο χέρι και στον εγκέφαλο υπάρχουν στενοί νευροψυχικοί δεσμοί, τόσο, που δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ο άνθρωπος σκέπτεται με το χέρι. Η σκέψη ανεβαίνει από το χέρι στο κεφάλι επέμενε ο BERXON, για να ξαναγυρίσει στο χέρι σοφότερη και αποτελεσματικότερη. Με το παλινδρομικό πέραςμά της από το χέρι στο κεφάλι, η σκέψη δυναμώνει και ο δεσμός της με το χέρι γίνεται όλο και πιο άμεσος. Αλήθεια πόσο πιο δημιουργική, πιο εντοπισμένη και πιο σίγουρη νιώθουμε τη σκέψη μας γράφοντας!! Είναι ανάγκη για το παιδί, ανάγκη βιολογική, να γνωρισθεί με το φυσικόν περιβάλλον του, να παλέψει, να εξοικειωθεί και να συμφιλωθεί μ' αυτό. Κάτι τέτοιο δε μπορεί να γίνει με προφορική διδασκαλία από καθέδρας και, στην καλύτερη περίπτωση, με την επίδειξη εικόνων και κινηματογραφικές προβολές που είναι βέβαια απαραίτητες, αλλά δεν επαρκούν. Είναι ανάγκη το Σχολείο να δώσει στο παιδί τα απαραίτητα υλικά μέσα για να αναπτύξει την ψυχική αρετή που οι σύγχρονοι ψυχολόγοι ονομάζουν αντιληπτική δραστηριότητα. Ακόμη και στον πιο αφηρημένο κλάδο της επιστήμης, τα μαθηματικά.

Είναι ανάγκη για το παιδί να δοκιμάσει και να γνωρίσει με τα ίδια του τα χέρια, γυμνά η ένισχυμένα με το απλό εργαλείο, την αντίσταση ή την πλαστικότητα της πρώτης ύλης, από την οποία είναι κατασκευασμένα τα έπιπλα και τα αντικείμενα που το εξυπηρετούν. Να πειραματισθεί και να χαρεί την αποτελεσματικότητα του χεριού και του εργαλείου πάνω στην άμορφη ύλη, να της δώσει με τα ίδια του τα χέρια μορφή και χρήση, είτε πέτρα είναι, είτε πηλός, είτε ξύλο, είτε μέταλλο, είτε δέρμα και ύφασμα, είτε χαρτί και μολύβια και χρώματα. Έτσι δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να αναπτύξει την νοητικότητα του, να αποκτήσει δεξιότητες και προπάντων αρμονική ανταπόκριση και συνύφανση σκέψης και δράσης.

Εκτός όμως από την καθ' έαυτη παιδευτική αξία της, η χειροτεχνική απασχόληση του μαθητή έχει καθοριστικές προεκτάσεις στον επαγγελματικό προσανατολισμό του που εκδηλώνεται και καθορίζεται στο πρώτο στάδιο της έφηβικής ηλικίας, δηλαδή κατά τη διάρκεια της

φούτησής του στο τρίχρονο νέο Γυμνάσιο. Πριν από την ηλικία των 14 και 15 ετών το παιδί δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει την κοινωνική σημασία της εργασίας. Γι' αυτό σε καμιά πολιτισμένη χώρα δεν λειτουργούν σήμερα καλύτερα τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία για παιδιά 12, 13 και 14 ετών. Η ηλικία αυτή είναι ή κατ' έξοχήν σχολική ηλικία γενικής εκπαίδευσης με διάφραση και λειτουργία που να προβλέπει για το κάθε παιδί ένα μίνιμουμ πρόγραμμα γενικής παιδείας μέσα σε πλούσιο σχολικό περιβάλλον, που να του εξασφαλίζει την δυνατότητα να ανακαλύψει τον αληθινό εαυτό του και να βρει τον κατάλληλο σχολικό ή επαγγελματικό προσανατολισμό, είτε για μακρόχρονες επιστημονικές σπουδές, είτε για την γόνιμη ένταξή του στο παραγωγικό εργατοτεχνικό της χώρας, ύπερα από σύντομη μαθητεία σε κατάλληλα οργανωμένα μέσα τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία ή κέντρα μαθητείας.

Με τον τρόπο αυτό η έθνική απώλεια σε έμφιχο παραγωγικό δυναμικό θα περιορισθεί στο ελάχιστο και θα εξασφαλισθεί γοργότητα και σταθερότητα στους ρυθμούς της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης, της χώρας.

8. ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ - ΣΤΡΑΤΩΝΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΟΙΚΙΣΜΟ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.

Μια καθολική εκπαίδευση, στο νόημα, στην έκταση και στο βάθος που της δίνουν οι απαιτήσεις και οι προοπτικές της σύγχρονης ζωής χρειάζεται την ανάλογη στέγαση.

Έγινε ήδη λόγος για τους σχολικούς οικισμούς που πρέπει στο άμεσο μέλλον να αντικαταστήσουν τα τυποποιημένα σχολεία - στρατώνες. Ασφαλώς, θα μπορούσαν να προβληθούν λόγοι οικονομικοί για την πραγμάτωση τόσο φιλόδοξων σχεδίων. Σ' αυτό θα είχα να απαντήσω ότι ένα κλασικό οικοδομικό πρόγραμμα σχολείων, νοημένο στη βάση: τόσα παιδιά, προς τόσα κατά τάξη ίσον τόσες αίθουσες και τόσες μονάδες τυποποιημένα σχολεία, για κάθε βαθμίδα και μοιρασμένα κατά πυκνότητα πληθυσμού στις διάφορες περιοχές της χώρας — ένα τέτοιο πρόγραμμα — είναι το πιο δαπανηρό το πιο αντιεκπαιδευτικό και το πιο αντιοικονομικό για τους ακόλουθους λόγους.

1. Οι απαιτήσεις της σύγχρονης και μελλοντικής παιδείας θα οδηγήσουν σύντομα στην άχρηστευση των διδακτηρίων εκείνων που θα παύσουν να εξυπηρετούν τις ανάγκες της και δεν θα έχουν την κατάλληλη ελαστικότητα στην αρχιτεκτονική τους δομή που να τους εξασφαλίζει την δυνατότητα αναπροσαρμογής και πάρα πέρα ανάπτυξης.

2. Η ως τώρα εκπαιδευτική μας πολιτική έχει συμπυκνωθεί στο δόγμα «να πάμε το σχολείο στο παιδί». Έτσι έχουμε σήμερα σε αγροτικούς οικισμούς, εκατοντάδες σχολεία με ένα δάσκαλο για 15 ή 20 παιδιά μοιρασμένα σε έξη τάξεις και χιλιάδες άλλα με δύο δασκάλους και ανάλογο αριθμό παιδιών. Τί είδους παιδεία σε ποσότητα διδακτέας ύλης και ποιότητα άγωγής, και κάτω από ποιές συνθήκες σκυλίσιας

ζωής του δασκάλου (τα παιδιά είναι προσαρμοσμένα εκ γενετής) παρέχεται στα σχολεία αυτά, έχουν πικρή πείρα οι ηρωϊκοί δημοδιδάσκαλοι που τα έζησαν και που τα ζούνε, ενώ οι Καθηγητές που δέχονται τα παιδιά των σχολείων αυτών βρίσκονται μπροστά σε άμηχανία πώς να τα μεταχειρισθούν και πώς να τα προσαρμόσουν στις απαιτήσεις του προγράμματος. Όπως κι αν κάμουν, τα παιδιά αυτά είναι καταδικασμένα να ύπερούν αντίκρου στους συμμαθητές τους των πόλεων, με αποτέλεσμα να τραυματίζονται ψυχικά για την καθυστέρησή τους, και να αποσύρονται πρόωρα από το σχολείο ή να χάνουν χρόνια, ως που να κερδίσουν την καθυστέρηση και να συνεχίσουν πλάϊ σε μαθητές νεότερους τους κατά 2 και 3 χρόνια.

Ζούμε, κύριοι, στον αιώνα του αυτοκινήτου. Υπάρχουν κιάλας πεδινές και ήμορεινές περιοχές της χώρας μας χωριά και μικροί αγροτικοί οικισμοί, όπου έχει φθάσει το αυτοκίνητο και σε πολύ λίγα χρόνια δεν θα ύπάρχει χωριό άπρόσιτο στους τροχούς. Γιατί λοιπόν να μην αντεστρέψουμε τους δρους και αντί να πηγαίνει το σχολείο στο παιδί, να φέρουμε, με το αυτοκίνητο, το παιδί στο σχολείο που δεν θάναί πιά ή μοναδική φτωχική αίθουσα, αλλά ο σύγχρονος σχολικός οικισμός χτισμένος στο κατάλληλο σημείο για να εξυπηρετεί μαθητικό πληθυσμό 500 και 1000 παιδιών; Ο ίδιος σχολικός οικισμός, θα εξυπηρετεί και τη μέση εκπαίδευση και θα είναι προικισμένος αρχιτεκτονικά με κάθε δυνατότητα παραέρα ανάπτυξης, ώστε να έξελιχθεί σε κέντρο πολιτισμού σε σχολείο θα έλεγα — για τον ίδιο τον άγρότη της περιοχής.

Μήπως ο ίδιος αυτός σχολικός οικισμός, σαν μαγνήτης εκπολιτισμού, δεν θα μπορούσε να γίνει ο πυρήνας μιας μοντέρνας οικιστικής συγκέντρωσης των διάσπαρτων πρωτόγονων αγροτικών οικισμών μας;

Δεν είναι λοιπόν, σε τελευταία ανάλυση, μάταιη και αντιεκπαιδευτική σπατάλη χρημάτων και κυρίως διδακτικού προσωπικού, ή ένδεχόμενη διασπορά νέων άτελών διδακτηρίων σύμφωνα με την κλασική αντίληψη να πάμε το σχολείο στο παιδί;

9. ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΙΣ ΠΑΡΤΦΕΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

3. Άλλά δεν πρόκειται μόνο για τους μικρούς αγροτικούς οικισμούς. Ο κίνδυνος του διδακτηριοδομικού κακού είναι ακόμη μεγαλύτερος στους αστικούς οικισμούς και ιδίως στις μεγάλες πόλεις.

Στοχασθείτε την ανθρώπινη μοίρα του παιδιού που θα γεννηθεί και θα μεγαλώσει στην πολυκατοικία — στρατώνα, μακριά από τον ήλιο κι' από το πράσινο που θα περάσει τη σχολική του ζωή στο σχολείο — στρατώνα, μακριά από τον ήλιο και το πράσινο (το άγορι θα περάσει άλλα δύο χρόνια στον πραγματικό στρατώνα) για να καταλήξει, ώριμος πιά άνθρωπος, στο εργοστάσιο — στρατώνα ή στο ανήλιαγο γραφείο, μέσα στο λαβύρινθο του κεν-

τρικου οικοδομικοῦ μεγαθηρίου καὶ κατοικώ-
τας μόνιμα στὴν πολυκατοικία — στρατώνα,
ὅπου γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε.

Χρειάζεται τάχα νὰ υπογραμμίσουμε τὶς ὀ-
λέθριες συνέπειες στὴ φυσικὴ καὶ ψυχικὴ υἰγεία
τοῦ ἀνθρώπου κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες ζωῆς;

Δὲν θάναί λοιπὸν ἀντιεκπαιδευτικὴ καὶ μά-
ταιη σπατάλη χρημάτων ἢ ἀνέγερση τυποποιη-
μένων κλασικῶν διδαστηρίων (τόσοι μαθητῆς
— τόσες αἴθουσες) στοὺς νέους ἀστικούς οἰκι-
σμούς, πού ἀναπτύσσονται γύρω ἀπὸ τὶς πόλεις,
χωρὶς μελετημένα μακρόπνοα οἰκιστικὰ προ-
γράμματα;

Ἀφήνουμε τὰ παλαιὰ κεντρικὰ σχολεῖα —
φυλακὲς καὶ σωφρονιστήρια τῆς νεολαίας, κλει-
στὰ στὸν ἔξω κόσμον μὲ ὑψηλοὺς αὐλότοιχους,
εἴτε εἶναι δημόσια, εἴτε νοικιασμένα ἰδιωτικὰ
κτῆρια, κατάλληλα γιὰ κάθε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ
σχολικό, προορισμό.

Εἶναι καιρὸς πιά, τὰ σχολεῖα αὐτὰ νὰ ξεπορ-
τίσουν ἀπὸ τὴν πόλιν· νὰ μετακινηθοῦν πρὸς
τὶς ἐλεύθερες παρυφῆς τῆς πρὸς τὶς περιοχὲς
τῆς μελλοντικῆς ἀνάπτυξής τῆς, σὲ ἀνοικτοὺς
ὀρίζοντες· στὸ φῶς καὶ στὸν ἥλιον· στὸ ζωογό-
νο ἀέρα, μέσα στὸ πράσινο.

10. ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΕΞΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΣΧΟ- ΛΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ.

Μιὰ σύγχρονη σχολικὴ ἀρχιτεκτονικὴ πρέπει
πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ εἶναι ἐξανθρωπιστικὴ. Νὰ
ἀποτελεῖ ὄχι μόνον καταδίκη τοῦ ἀπάνθρωπου
σχολείου — στρατώνα, τοῦ κλειστοῦ πρὸς τὸν
ἔξω κόσμον, ἀλλὰ ἐλεύθερο ξάνοιγμα καὶ κάλε-
σμα πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν κοινωνία.

Εἶδαμε ὅτι μιὰ ἐκσυγχρονισμένη ἐκπαίδευ-
ση δὲν ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενό τῆς ἀποκλειστικὰ
ἀπὸ θεωρητικὲς μορφές τοῦ 19ου αἰῶνα. Σή-
μερα ἐπιβάλλονται μορφές παιδείας πολυτε-
χνικῆς, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι πλάϊ στὰ γράμματα
καὶ στὶς ἐπιστῆμες ἢ τεχνικὴ ἀπασχόληση τοῦ
μαθητῆ μὲ τὸ ἐργαλεῖο στὸ χέρι, ἔχει θεμελιώ-
δη παιδευτικὴ σημασία. Εἶναι στοιχεῖο
ἐξανθρωπισμοῦ. Εἶναι καιρὸς νὰ σιγάσει
τὸ πανάρχαιο παραμῆθι πού διακρίνει τὸν
ἀνθρώπινον προορισμὸ σὲ ὑψηλὲς πνευματικὲς
ἐνασχολήσεις κατὰ κληρονομικὸ δικαίωμα, καὶ
σὲ παρακατιανὲς χειρωνακτικὲς ἐργασίες, γιὰ
τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ταπεινὴ προέλευση. Εἶναι
καιρὸς νὰ πάρει καὶ ἡ τεχνικὴ τὴ θέση πού τῆς
ἀνήκει στὴν παιδεία, πλάϊ στὴν ἀδελφὴ τῆς
ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀρμονικὴ συμβίωσή τους μὲ τὰ
κλασσικὰ οὐμανιστικὰ μαθήματα νὰ δώσει στὸ
ἔθνος τὸ ζωντανὸ ἐκπαιδευτικὸ ἰδανικὸ πού
ἐπιβάλλει ἢ ἀνάπτυξη τοῦ συγχρόνου κόσμου.
"Ὁχι πὰ προγράμματα παραφορτωμένα ἐγκυ-
κλοπαιδισμό. Ἀλλὰ προγράμματα πού νὰ ἀπο-
βλέπουν προπάντων στὴν καλλιέργεια τοῦ σύγ-
χρονου ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη. Φιλολογικά,
ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ μαθήματα, πρέπει νὰ
συγκλίνουν στὸν ἴδιο σκοπὸ: στὴν πνευματικὴ,

ἠθικὴ καὶ πρακτικὴ ἀγωγή καὶ διάπλαση τοῦ
ἀτόμου, μὲ ἴσια γιὰ ὅλους δικαιώματα. Ἀνε-
ξάρτητα ἀπὸ κοινωνικὴ προέλευση. Νὰ πάψει
ἡ ἀδικὴ μεταχείριση καὶ ἡ διασπάθιση τοῦ ἔμ-
ψυχου ἐθνικοῦ κεφαλαίου. Ἡ παιδεία νὰ γίνῃ
καθολικὸ κοινωνικὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸ πολιτισμοῦ.
Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύ-
νη, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπέρτατο ἐθνικὸ συμφέρον.
Ἐπιτρέψτε μου, πάνω σ' αὐτό, νὰ ἀναφερθῶ
σὲ μιὰ περιεκτικὴ ἀπὸ ἕνα ἀρκετὰ πρόσφατο
«Μα νι φέ σ τ ο γ ι ἄ τ ῆ ν Ἐ θ ν ι κ ῆ
Π α ι δ ε ῖ α» δημοσιευμένο σ' ἕνα ἕκτακτο
τεῦχος τῆς μηνιαίας γαλλικῆς ἐπιθεώρησης
«CAHIERS PEDAGOGIQUES» πού ἐκδίδε-
ται ἀπὸ τὴν «Πανεπιστημιακὴ Ἐπιτροπὴ Παι-
δαγωγικῆς Ἐρευνας». Ἴδού το.

«... Ἀγράτες καὶ ἐργάτες ἀποτελοῦν περίπου
τὰ δύο τρίτα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τὰ παιδιά τους
ἀποτελοῦν μόνον τὸ ἕνα τέταρτο τῶν μαθητῶν
τῆς πρώτης τάξης τῶν κολλεγίων καὶ τῶν
Λυκείων καὶ μόλις τὸ ἕνα εἰκοστὸ τῶν φοιτη-
τῶν. Ἡ ἀμισότητα αὐτὴ δυνατοτήτων στὸ ξε-
κίνημα εἶναι τὸ μεγαλύτερο σκάνδαλο. Ἐπι-
πλέον εἶναι καταστροφικὴ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπό-
δοση...».

Τί νὰ ποῦμε γιὰ τὶς δικές μας συνθῆκες προσ-
πέλασης στὸ μέγα ἀγαθὸ τῆς παιδείας; Πῶς
νὰ κάνουμε γιὰ τὴν καλύτερη ἀξιοποίηση στὸ
σύνολό τῆς, τῆς πολυτιμότερης ἐνεργειακῆς πη-
γῆς τοῦ ἔθνους πού ἐγκλείεται δυνάμει στὸν
ἐγκέφαλο, στὶς καρδιές καὶ στὰ χέρια τῶν παι-
διῶν μας;

Ἐχομε πάρα πολλὰ νὰ κάνουμε. Τὰ πάντα!!

Μὰ εὐτυχῶς τὸ ἀποφασιστικὸ ξεκίνημα ἔ-
γινε μὲ τὴ ψήφιση τοῦ νέου καταστατικοῦ χάρ-
τη τῆς παιδείας μας Μὲ τὴ δωρεὰ παιδεία σὲ
ὅλες τὶς βαθμίδες. Μὲ τὴν αὐξηση τῆς ὑπο-
χρεωτικῆς σχολικῆς ἡλικίας ὡς τὸ 15ο χρόνο.

Τὸ Ἐθνικὸ Παιδαγωγικὸ Ἴνστιτούτο θὰ
δώσει τὸ περιεχόμενον, τὴ διάρθρωση, τὴ λει-
τουργία καὶ τὴν πνοὴ στὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ
καθεστῶς. Οἱ Ἀρχιτέκτονες καλοῦνται νὰ τὸ
στεγάζουν.

Ὁ μεγάλος φιλόσοφος καὶ ποιητῆς PAUL
VALÉRY εἶπε ὅτι οἱ οικοδομὲς μιλοῦν καθαρὰ
καὶ δηλώνουν ἔντονα τὸν προορισμὸ τους.

Ἔργο σας εἶναι νὰ δώσετε αὐτὴ τὴ λαλιὰ
στὰ καινούργια διδαστήρια· νὰ τὰ κάμπετε νὰ
μιλήσουν μὲ στοργὴ στὰ παιδιά νὰ τοὺς γεν-
νήσουν ἐμπιστοσύνη, νὰ τ' ἀγκαλιάσουν θεομὰ
καὶ νὰ γεννήσουν στὴν ψυχὴ τους τὴν ἀγάπη
καὶ τὴν καλωσύνη· νὰ δώσουν στὴν ἀγωγή τους
καὶ στὴ συμπεριφορὰ τους τόνο πολιτισμοῦ. Τὸ
σχολεῖο — φυλακὴ πού τόσο συχνὰ προκαλοῦσε
στὸ μαθητὴ βανδαλιστικὰ ξεσπάσματα ἃς μεί-
νει πικρὴ ἀνάμνηση θλιβεροῦ παρελθόντος καὶ
ἡ λέξη παιδεύω πού εἶχε καταστήσει συνώ-
νιμη τοῦ φυλακίζω, τυραννῶ, βασανίζω, ἃς
ξαναβρεῖ τὴν πρωταρχικὴ ὑψηλὴ καὶ εὐγενικὴ
σημασία τῆς.